

Beckov vo *Vedomostiach* Mateja Bela*

IMRICH NAGY

Katedra histórie, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Matej Bel vo svojom historicko-zemepisnom diele *Vedomosti o súvekom Uhorsku (Notitia Hungariae novae)*, ponúkol ojedinelý dobový pohľad na stav, význam a ohlas jednotlivých regiónov Uhorska v rámci habsburskej monarchie. Pre dnešného čitateľa (odborného aj toho laického) je preto zaujímavou sondou, prostredníctvom ktorej môže nahliadnuť na status quo daného regiónu, mesta, či iného sídla, ako aj súboru poznatkov o jeho dejinách v časoch Belovho života, t. j. v prvej polovici 18. storočia. Belov záujem je samozrejme determinovaný historickým významom daného miesta, a to vo vzťahu k štátu, k jeho panovníkom a šľachtickým rodom. Veľkú pozornosť preto venuje predovšetkým kráľovským mestám a hradom. Táto jeho pozornosť venovaná historicky významným lokalitám však bola limitovaná dostupnosťou prameňov a literatúry, keďže Bel bol predovšetkým encyklopedistom (kompilátorom), ktorý pracoval s už publikovanými poznatkami, resp. s faktami, ktoré pre neho zozbierali jeho spolupracovníci. Tieto limity sa plne prejavili aj pri Belovom opise hradu a mestečka Beckov, ktorý je však napriek tomu zaujímavým dobovým pohľadom a súčasne aj svedectvom Belovej metódy. Pozrime sa preto naň pozornejšie.

Opis Trenčianskej stolice, na území ktorej sa Beckov nachádza, sa za Belovho života nedočkal publikovania, hoci na ňom autor intenzívne pracoval, zdá sa, až do svojej smrti. To, že to tak bolo ešte aj v štyridsiatych rokoch 18. storočia, dokazujú jeho citácie a odkazy na pramene a literatúru, ktorá bola vydaná až v druhej štvrtine 18. storočia.¹ Text *Vedomostí o Trenčianskej stolici* sa teda zachoval iba v

* Táto štúdia je čiastkovým výstupom z riešenia grantu MŠ SR KEGA 028TTU-4/2012 *Monumentálne historické dielo Mateja Bela a jeho využitie pre vzdelávanie*.

¹ Na mysli máme predovšetkým apologetický spis Jána Baltazára Magina ([MAGIN, Ján Baltazár]: *Murices nobilissimae et novissimae diaetae Posoniensis scriptori sparsi, sive Apologia*

Belovej rukopisej pozostalosti. Textovo-kritického vydania sa dočkal až v roku 2011,² pričom editorský kolektív pod vedením G. Tótha pracoval s ôsmimi zachovanými rukopismi kompletného textu, resp. emendácií a doplnkov *Vedomostí o Trenčianskej stolici*. Z uvedenej edície vychádza aj naša analýza a preklad opisu hradu a mestečka Beckov.

Drobné zmienky o Beckove nachádzame aj v prvej, tzv. všeobecnej časti (*pars generalis*) *Vedomostí o Trenčianskej stolici*. V prírodnom oddiele (*membrum physicum*), pri opise horstiev (§ II.) uvádza, že „vysokánsky vrch Inovec, ležiaci na juh od Trenčína, sa v dĺžke takmer jednej míle rozkladá až po Beckov“³ a pri opise vodných tokov (§ III.), že Beckov leží na ľavom brehu rieky Váh.⁴ Napokon pri vymenovaní oblastí, ktoré sú

pro inclito comitatu Trenchiniensi ejusdemque nominis civitate conscripta adversus calumnias, quibus cervus et agnus per summam injuriam ab eodem scriptore sunt onerati Anno M.DCC.XX.III. Puchovij : Typis Danielis Chrastina, 1728, 114 s.), ktorým reagoval na právnú analýzu uhorských stavov od profesora práv Trnavskej univerzity Michala Bencsika z roku 1722 (BENCSEK, Michaelis: *Novissima diaeta nobilissima principis, statuumque et ordinum inclity regni Hungariae, partiumque eidem annexarum.* Tyrnaviae : Typis Academicis Soc. Jesu per Fridericum Gall, 1722, 191 s.). V Belovom argumentačnom aparáte však nájdeme aj práce z 30-tych a 40-tych rokov 18. storočia: napr. práce jezuitského historika F. Kazyho: KAZY, Franciscus: *Historia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu auctore Francisco Kazy, Societatis Jesu sacerdote. Ad annum Christi M.DCC.XXXV. ejusdem Universitatis secularem.* Tyrnaviae : Typis Academicis, per Leopoldum Berger, Anno 1737; KAZY, Franciscus: *Historia Regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi primo ad annum ejusdem seculi trigesimum septimum. Auctore Francisco Kazy, Societatis Jesu sacerdote.* Tyrnaviae : Typis Academicis S. J. per Leopoldum Berger, Anno 1737; či edíciu listov Mateja Korvína: KELCZ, Emericus: *Epistolae Matthiae Corvini regis Hungariae, ad pontifices, imperatores, reges, principes, aliosque viros illustres datae [...]. Nunc primum typis excusae, et notis etiam quibusdam illustratae.* Cassoviae : Typ. Acad. S. J., 1743 – 1744; ale aj edíciu historiografických diel od J. J. Schwandtnera, ku ktorej úvodnú štúdiu napísal Matej Bel: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini, partim primum ex tenebris eruti, partim antehac quidam editi, nunc vero ex mss. codicibus et rarissimis editionibus bibliothecae Augustae Vindobonensis ab innumeris mendis vindicati, plurimis variantibus lectionibus et necessariis hinc inde quibusdam notis illustrati cum amplissima praefatione Mathiae Belii.* Cura et studio Joannis Georgii Schwandtneri Austriaci Stadelkirchensis. I. – III. Vindobonae, MDCCXLVI. [=1746] – MDCCXLVIII. [= 1748].

² BELIUS, Matthias: *Comitatus Trencsiniensis. Textum recensuerunt notisque instruxerunt Ladislav GLÜCK, Zoltanus GÖZSY, Gregorius TÓTH. Praefatus est Gregorius TÓTH.* In: BELIUS, Matthias: *Notitia Hungariae Novae Historico Geographica. Comitatum Ineditorum Pars Primus.* Budapestini : Sumptibus Instituti Historici Academiae Scientiarum Hungaricae ac Archivi Hungariae Regnicolaris, Anno MMXI. [=2011], s. 148-335.

³ BELIUS, M.: *Comitatus Trencsiniensis...*, s. 172.

⁴ BELIUS, M.: *Comitatus Trencsiniensis...*, s. 173.

dostatočne slnečné, aby sa tam dal pestovať aj vinič (§ VII.), uvádza Beckov popri iných regiónoch Trenčianskej stolice hneď na prvom mieste.⁵ V politickom oddiele (*membrum politicum*), ktorý sa venuje administratívnym záležitostiam stolice, zas v prehľade hradných panstiev nachádzajúcich sa na území stolice (§ XIII.), uvádza pod číslom XIII. Beckovské panstvo s poznámkou, že je rozdelené medzi viacerých vlastníkov.⁶ Poslednú drobnú zmienku o Beckove nájdeme pri opise dejín mesta Trenčín, ktorý sa už nachádza v druhej, tzv. špeciálnej časti (*pars specialis*) *Vedomostí*, kde sa Bel venuje podrobnému zemepisnému, historickému a národopisnému opisu jednotlivých administratívnych celkov Trenčianskej stolice. V pasáži, kde uvádza udalosti z obdobia vlády Ferdinanda I. (§ XXI.), citujúc Mikuláša Istvánffyho a jeho *Historiarum de rebus Ungaricis libri*,⁷ spomína aj turecký vpád na územie Trenčianskej stolice, počas ktorého sa Turkom podarilo preniknúť až po Beckov.⁸ Touto udalosťou sa však podrobnejšie zaoberá až pri vlastnom opise Beckova.

Tento, keďže Beckov administratívne patril do dolného slúžnovského okresu Trenčianskej stolice, nachádzame až v predposlednom, III. oddiele špeciálnej časti (*Membrum III. de processu Comitatus Trentsiniensis inferiore*), v rámci ktorého je opis hradu a mestečka Beckov spojený do spoločnej state (*Sectio I. de arce et oppido processus inferioris Betzko*).⁹ Na prvý pohľad je zarážajúca Belova stručnosť: Beckovu, ktorý bol v stredoveku hneď po Trenčíne druhým najľudnatejším mestským sídlom Trenčianskej stolice,¹⁰ venoval necelú jednu stranu textu (zvyšnú časť state píše o hrade).¹¹ Prvá, obsiahlejšia časť state je teda venovaná Beckovskému hradu, ktorého opis rozdelil do troch paragrafov. Najprv rozoberá poveseť, podľa ktorej sa založenie hradu spája s dvorným šašom

⁵ BELIUS, M.: *Comitatus Trentsiniensis...*, s. 185.

⁶ BELIUS, M.: *Comitatus Trentsiniensis...*, s. 208.

⁷ ISTVANFI, Nicolaus: *Nicolai Istvanfi Pannoni historiarum de rebus Vngaricis libri XXXIV. Nunc primum in lucem editi. Coloniae Agrippinae : Sumptibus Antonij Hierati, Anno M. DC. XXII. [=1622]*, s. 744.

⁸ BELIUS, M.: *Comitatus Trentsiniensis...*, s. 277.

⁹ BELIUS, M.: *Comitatus Trentsiniensis...*, s. 315-319.

¹⁰ DVORÁKOVÁ, Daniela: Beckov. In: ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol.: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 101.

¹¹ Svedčí to o postupnom úpadku významu mestečka Beckov, ktorý už v Belových časoch ďaleko predstihla napr. Žilina (Bel jej opisu venoval približne trikrát viac priestoru – porovnaj: BELIUS, Matthias: *Comitatus Trentsiniensis...*, s. 230-233).

kráľa Mateja Korvína Buckom, podľa ktorého mal dostať aj svoje pomenovanie (*a suo vitae genere nomen inderet, appellaretque Bolondvár*). Bel tu pravdepodobne na základe nesprávnych údajov od svojich informátorov chybné spojil ľudovú povesť o pôvode Beckovského hradu, v ktorej sa hovorí, že Stibor zo Stiboric údajne obdaroval svojho dvorného šaša týmto hradom,¹² s povestami opradenou vládou Mateja Korvína. Pritom sa Belovi takéto neskoré datovanie vzniku hradu vôbec nepozdáva (*saltem aetate Corvini res haud evenit*), pričom argumentuje proti tomu práve Stiborovou donačnou listinou,¹³ v ktorej tento spomína, že hrad dostal od kráľa Žigmunda Luxemburského. Preto pôvod hradu Bel kladie do starších čias, pred rok 1390. Nič konkrétne však o starších dejinách hradu nepíše, hoci dnes vieme, že prvé zmienky o hrade sa datujú už na začiatok 13. storočia, keď ho ako kráľovský hrad spravovali župani.¹⁴ Bel však ako prvého vlastníka hradu uvádza až Matúša Čáka, po ktorom sa hrad vrátil do rúk uhorských panovníkov – Karola Róberta, Ľudovíta Veľkého a Žigmunda Luxemburského, od ktorého prešiel do rúk už zmieneneho Stibora zo Stiboric.

V ďalšom sa už obširne venuje práve Stiborovi čoby najvýznamnejšiemu hradnému pánovi Beckova (§ II.). Krátko sa o tomto poľskom rytierovi zmienil aj v prehľade šľachty z územia Trenčianskej stolice, kde ho zahrnul chválou (*praeclaris facinoribus atque summis magistratibus administratis inclaruit*).¹⁵ Naopak pri opise dejín Beckovského hradu o ňom dáva rozporuplný obraz mimoriadne krutého hradného pána, ktorého miestny ľud nenávidel (*Augebat crudelitatem, violentia adfundebatque cami-*

¹² Porovnaj: „Vojvodu Stibora ľudová tradícia dokonca povýšila na zakladateľa hradu, hoci ten už jestvoval niekoľko storočí.“ DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Beckovské hradné panstvo za Stiborovcov a prvých Bánfiovcov. In: KARLÍK, Jozef et al.: *Beckov 1 : Dejiny obce do roku 1918*. Nové Mesto nad Váhom : WillArt, 2006, s. 34. Pozri tiež: DVOŘÁKOVÁ, D.: Beckov..., s. 99; JANOTA, Ľudovít: *Slovenské hrady*. Bratislava : Tatran, 1975, s. 11-18.

¹³ Bel túto listinu prepísal v plnom znení v súpise dedín dolného slúžnovského okresu, ktoré ležia na pravom brehu Váhu (*De vicis processus inferioris Trans-Vaganis*), pri zmienke o obci Zemianske Podhradie, ktorá bola objektom zmienenej donačnej listiny. BELIUS, M.: *Comitatus Trentsinienis...*, s. 324-325. Publikovaný slovenský preklad tejto listiny pozri aj vo výbere prameňov: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. : Prvý cisár na uhorskom tróne*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2001, s. 81-82.

¹⁴ DVOŘÁKOVÁ, D.: Beckov..., s. 100.

¹⁵ Pozri: všeobecná časť, II. oddiel (politický), §. VII. *Vedomostí Trenčianskej stolice*. BELIUS, M.: *Comitatus Trentsinienis...*, s. 195-196.

no oleum. Agrestes proinde, et ad quos saevities hominis pertinebat, diris devovere et onerare imprecationibus tyrannum...). Ako spravodlivú odplatu za jeho krutovládu chápe hrôzostrašnú povesť o jeho smrti a smrti jeho manželky, ktorú si podľa neho vymysleli ľudia, aby odradili podobných Stiborov (*Haec vulgi sermonibus circumferuntur hodieque, credo, eo conficta, uti territarent Stiborii similis, quique rem suam alienis sudoribus et admota violentia nefarie auctitant.*). Bel by rád vyriešil tento rozpor a jednoznačne pomenoval charakter Stiborovej moci, ale ako priznáva v poznámke k tomuto textu, nevie si s tým rady: ľud totiž v povestiach tvrdí, že bol tyranom (*Vulgus enim adspersis fabellis tyrannum fuisse ait.*), kým listiny, ktoré vydal, dokazujú, že bol dobrotivým mecénom kostolov, kláštorov, chudobincov a špitálov (*Diplomata, quae perscripsit, sic satis benignum testantur, ut dotatas passim Ecclesias, coenobia, item ac Xeno- et ptochodochia...*).¹⁶ Odkazuje preto na hodnotenie Petra Révaya, ktorý vyzdvihuje jeho obetavosť a vernosť Žigmundovi.¹⁷

V poslednom paragrafe (§. III.) venovanom hradu Beckov sa Bel ešte zamýšľa nad dôvodmi zničenia hradného komplexu. Hlavný dôvod nachádza v kolektívnom vlastníctve v dôsledku dedičského rozdrobovania majetkovej účasti, ktoré sa nedokázalo postarať o jeho údržbu. Tento záver zovšeobecňuje pre celé Uhorsko a vidí v tom hlavný dôvod pustnutia hradných komplexov (*communi arcium per Hungariam malo, in quarum possessionem numerosiores heri pervenere*), ktorému nedokázali za-

¹⁶ Nad protikladným obrazom charakteru Stibora zo Stiboric sa vo svojej monografii zamýšľa aj D. Dvořáková (DVOŘÁKOVÁ, Daniela: *Rytier a jeho král – Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský: Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2003, s. 227-242), ktorá vyslovuje hypotézu, že ľudová tradícia si zamenila otca a syna, t. j. že „krutým pánom z Beckova“ bol Stibor ml., syn Stibora zo Stiboric. Viď DVOŘÁKOVÁ, D.: *Rytier a jeho král...*, s. 242.

¹⁷ „...Stiborius, genere Polonus, qui cum extrema vestigia prementibus Turcis erepto spatio navem ingredi non potuisset, ita ut erat armatus in Danubium se projecit et enativit, clarusque postea Sigismundo regi fuit.“ REWA, Petrus de: *De monarchia et sacra corona regni Hungariae centuriae septem auctore Petro de Rewa, comite Turocensi, ejusdemque sanctae coronae duumviro. Quas emendatas et auctas publicabat comes Franciscus de Nadasd, perpetuus dominus terra Fogaras, regni Hungariae iudex, etc. Quibus accessit seorsim catalogus palatinarum et iudicium ejusdem regni opera et studio Gasparis Jongelini abbatis Eussersthalensis et dicti regni historiographi*. Francofurti : Sumptibus Thomae-Matthiae Götzii, Typis Jacobi Lasché Typograph. Hanoviensis., Anno M DC LIX, [=1659] s. 29. Túto pasáž z Révaya Bel cituje pri prvej (pozitívnej) zmienke o Stiborovi (všeobecná časť, II. oddiel (politický), §. VII. *Vedomostí Trenčianskej stolice*). BELIUS, M.: *Comitatus Trentsiniensis...*, s. 196.

brániť ani zákonné sankcie (*Utinam obtemperatum legi saluberrimo latae consilio fuisset melius! minus iam rudera ostentaret Hungaria...*), ktoré tu podrobne cituje. Nakoniec, pri zmienke o hradnom panstve, do ktorého okrem samotného mestečka radí aj ďalších 13 dedín, konkretizuje aj niektorých vlastníkov.

Bel pri spracovaní kapitoly o Beckovskom hrade teda úplne opomenul opis jeho vonkajšieho vzhľadu. Zásľuhu Stibora na prestavbe hradu vo svojej dobe do modernej a účelnej podoby¹⁸ vtesnal do lakonickej konštatácie pri hodnotení jeho neľudského prístupu k poddaným, keď „takýmto prístupom dosiahol, že hradby aj paláce hradu vyrástli v krátkom čase.“ (*His ille artibus, effecit quidem brevi, ut increscerent munitiones, ac palatia...*).¹⁹ Na základe tejto Belovej ignorancie vzhľadu Beckovského hradu musíme usudzovať, že Bel Beckov nikdy nenavštívil a k dispozícii mohol mať iba veľmi strohé informácie od znalcov miestnych pomerov.

Ešte užší priestor (necelú jednu stranu) však venuje voľakedajšiemu kráľovskému, neskôr zemepanskému mestečku Beckov. Pokiaľ ide o jeho dejiny, stotožňuje ich s dejinami hradu, ktoré sú „zahalené rúskom zabudnutia“ (...*sed et tenebris involutae iisdem...*).²⁰ V úvode síce spomína objavenie akýchsi listín, ale bez akejkoľvek ďalšej konkretizácie.

V ďalšom zdôrazňuje, že mestečko bolo obohané hradbami, na otázku ich datovania však nedokáže dať konkrétnu odpoveď. Dnes vieme, že opevňovací múr a vodná priekopa okolo mesta bola pravdepodobne postavená medzi rokmi 1392 až 1398.²¹ Bolo to v období rýchleho rozvoja mesta, keď ho od kráľa Žigmunda Luxemburského získal už zmienený Stibor zo Stiboric.²² Bel však tieto fakty ignoruje. Namiesto nich sa vracia k informácii o tureckom vpáde na Považie, ktorý zastavili až beckovské

¹⁸ „Beckovský hrad sa v období panstva Stiborovcov stal jednou z prvých šľachtických rezidencií v Uhorsku reagujúcich na vtedy aktuálne stavebné tendencie.“ DVOŘÁKOVÁ, D.: Beckovské hradné panstvo..., s. 44; pozri tiež PAULUSOVÁ, Silvia: Kultúrne dedičstvo Beckova. In: KARLÍK, Jozef et al.: *Beckov 1 : Dejiny obce do roku 1918*. Nové Mesto nad Váhom : WillArt, 2006, s. 157.

¹⁹ BELIUS, M.: *Comitatus Trencsiniensis...*, s. 316.

²⁰ BELIUS, M.: *Comitatus Trencsiniensis...*, s. 318.

²¹ Viď PAULUSOVÁ, S.: Kultúrne dedičstvo Beckova..., s. 151.

²² V tomto čase Beckov získal aj výsady podľa trnavského práva. PAULUSOVÁ, S.: Kultúrne dedičstvo Beckova..., s. 151.

hradby.²³ V literatúre sa uvádza, že v tom čase bol Beckov opevnený „trojakým múrom a šancami.“²⁴ Mestské hradby Beckova existovali ešte aj v Belových časoch, keďže s ich odstraňovaním sa začalo až v druhej polovici 18. storočia (čiastočne sa zachovali dodnes). Bel v tejto súvislosti uvádza, že do mestečka sa vstupovalo dvomi bránami. Ďalej spomína honosné šľachtické domy, ktoré sa nachádzali vo vnútri mesta. Išlo o renesančné kúrie šľachtických rodov, imigrujúcich sem zo strachu pred osmanskou hrozbou z Dolnej Zeme, ktoré boli stavané od konca 16. storočia a v priebehu 17. storočia.²⁵ Beckov bol pre nich lákavý pre svoju blízkosť k Bratislave a Trnave, vtedajším centráram Uhorska, pričom núkal aj relatívny pocit bezpečia pred potenciálnymi osmanskými útokmi. Bel uvádza menovite niekoľko takýchto šľachtických rodov. Je však zaujímavé, že medzi nimi opomenul spomenúť Bánfiovcov, ktorí patrili medzi najvplyvnejšiu uhorskú šľachtu a po Stiborovcoch boli najznámejšími beckovskými pánmi.²⁶

Z ďalších významných beckovských budov uvádza iba kláštor rehole sv. Františka, ktorý dal v roku 1691 postaviť nitriansky biskup Jakub Haško²⁷ a kostol sv. Štefana kráľa. Pri ňom uvádza aj jeho nezvyklú polohu – „za hradbami“, avšak bez ďalšieho vysvetlenia.²⁸ Nič nehovorí ani o dejinách tohto kostola. Žiadne údaje neuvádza ani o evanjelikoch, ktorým tento patril až do roku 1661.

V závere svojho opisu sa Bel ešte pristavuje pri živobyті Beckovčanov. Okolité pôdu považuje za predurčenú pre poľnohospodárske využitie, čím si vysvetľuje, že dáva takmer všetkým

²³ Išlo o turecký vpád v roku 1599, keď na západné Slovensko preniklo vojsko pod velením veľkovezira Ibrahima pašu s úmyslom plieniť. Niekoľko oddielov Tatárov a Turkov sa po oboch stranách Váhu dostalo až k Beckovu a Trenčínu. Bližšie viď: KOPČAN, Vojtech: Turecké nebezpečenstvo a Slovensko. Bratislava : Veda, 1986, s. 100-101.

²⁴ LOMBARDINI, Alexander: Beckov a prépošstvo v Novom Meste nad Váhom. In: *Slovenské Pohľady*, roč. 30 (1910), sošit 8-9, s. 538.

²⁵ PAULUSOVÁ, S.: Kultúrne dedičstvo Beckova..., s. 152.

²⁶ Rovnako však nespomenul ani Drugetovcov, či Medňanských.

²⁷ LOMBARDINI, A.: Beckov a prépošstvo..., s. 539.

²⁸ Kostol sv. Štefana kráľa totiž vznikol skôr ako mesto: listinne je doložený v roku 1332 v pápežských desiatkových registroch, jeho vznik však možno predpokladať už v 11. storočí (PAULUSOVÁ, S.: Kultúrne dedičstvo Beckova..., s. 159). Staršie podhradie spolu s kostolom sv. Štefana sa po vybudovaní opevnenia okolo mestečka Beckov, ocitlo mimo mestských hradieb (*extra muros*).

mešťanom z Beckova obživu. O beckovskej pôde doslova píše, že „urodí bohato každý druh obilia“ (*Fert enim, omnis generis frumentum benigne...*),²⁹ čo dosvedčujú aj dobové pramene: podľa urbára z roku 1614 sa v Beckove dorábali všetky štyri základné druhy obilnín (pšenica, jačmeň, raž a ovos) a z ďalších obilnín pohánka a proso.³⁰ O vinohradoch, ktorými sú vysadené okolité svahy však nemá vysokú mienku. Pre Bela sú však charakteristické vysoké nároky, ktoré kládol na dobré, kvalitné víno. Naopak, veľkou chválou zahŕňa tamojšie ovocinárstvo. Uspokojivé výnosy z poľnohospodárstva spôsobili, že pôdu obrábali všetci obyvatelia Beckova, nevynímajúc remeselníkov, čo si všimol aj Bel: „...pauciores opificiis studeant; qui et ipsi tamen, non negligunt agricolationem“.³¹ Ostatne potvrdzujú to aj súpisy pozostalostí po beckovských remeselníkoch.³² Na záver svojho opisu Bel ešte uvádza beckovskú zvláštnosť – „vrch zvaný Červená Hora, resp. Červený Les“ (*mons, pone Vagum surrigitur Cservend-Hora, seu Rubra Silva, dictus*),³³ ktorého úbočia sú zarastené stromami, na lysom vrchole sú však obilné polia.

Napriek tomu, že Belove spracovanie Beckova je kvôli jeho nedostatočným podkladom pomerne chudobné na miestopisné, národopisné i historické podrobnosti o Beckove, ponúka minimálne zaujímavý obraz o ohlase tohto, kedysi významného mestečka (a hradu) v povedomí ľudí z prvej polovice 18. storočia. V nasledujúcej prílohe teda publikujeme náš úplný autorský preklad Belovho pojednania o Beckove. Členenie textu i jeho formálna úprava zodpovedá originálnemu textu. Číslované poznámky pod čiarou sú Belovými poznámkami, pár našich vysvetliviek pripájame na konci textu.

²⁹ BELIUS, M.: *Comitatus Trentsinienensis...*, s. 319.

³⁰ MRVA, Ivan: *Spoločenské a hospodárske pomery, obecná samospráva*. In: KARLÍK, Jozef et al.: *Beckov 1 : Dejiny obce do roku 1918*. Nové Mesto nad Váhom : WillArt, 2006, s. 121.

³¹ BELIUS, M.: *Comitatus Trentsinienensis...*, s. 319. V Belových časoch bolo v Beckove sedem cechov, z toho šesť remeselníckych (mäsiarsky, tkáčsky, obuvnícky, krajčírsky, kožušnícky a súkennícky) a podľa sčítania obyvateľstva z roku 1715 v Beckove pracovalo 57 remeselníckych majstrov. MRVA, I.: *Spoločenské a hospodárske pomery...*, s. 126.

³² Viď MRVA, I.: *Spoločenské a hospodárske pomery...*, s. 124.

³³ BELIUS, M.: *Comitatus Trentsinienensis...*, s. 319.

Príloha

STAŤ O HRADE A MESTEČKU BECKOV Z DOLNÉHO SLŮŽNOVSKÉHO OKRESU

I. BECKOVSKÝ hrad

O pôvode Beckovského hradu sa rozprávajú povesti. Pôvod *Beckovského* hradu je opradený legendami, a preto o ňom nie je nič isté. V rozprávaniach ľudu sa jeho počiatky datujú do dôb MATEJA Korvína. Vravია totiž, že keď tadiaľto prechádzal kráľ, jeho dvorný šašo, ktorý sa volal *Bucko*, dostal od neho vrch vhodný pre hrad aj s okolitým krajom pod podmienkou, že hradu, ktorý postaví na vrchu z príjmov panstva, čo dostal, dá meno podľa svojho spôsobu života a nazve ho *Bolondvár*, čo značí *Bláznov hrad*, alebo ak to chceš grécky Μωρόπυργον. *Bucko* prijal túto podmienku a hrad, ktorý narýchlo postavil, nazval podľa *Korvínovej* vôle *Bolondvárom*. Aby napokon tento názov nebol hanlivý, nasledujúci vlastníci hradu ho podľa mena samotného šaša zmenili na *Buckov*, resp. *Beckov*.

Ich posúdenie. Je to iba povest', alebo pravda? Nechcel by som to rozprávanie spochybňovať, aby sa nezdalo, že som príliš nespravodlivý voči starým otcom a ich predkom, ktorí nám tieto povesti zachovali. Pravda však je, že tento príbeh sa sotva mohol odohrať v *Korvínovej* dobe, keďže zmienku o hrade som objavil aj v omnoho starších listinách. STIBOROVA listina, ktorú odcitujeme v úplnom znení nižšie v texte pri *Podhradí*, spomína hrad *Bolondóc*, ktorý dostal do daru od ŽIGMUNDA a jeho ženy MÁRIE už vtedy, pred rokom 1390. Ak je teda niečo pravdepodobné na tejto povesti, treba, aby sa táto významná veľkodušnosť voči šašovi, od ktorého bolo odvodené pomenovanie hradu, keď počiatky hradu o celé stáročia predbehli *Korvínovu* dobu, pripísala inému kráľovi. Ale netreba sa už viac zdržiavať týmito ľudovými povedačkami!

Aký mal kedysi význam. Napokon nech už bol hrad postavený kedykoľvek, pokojne smieme predpokladať, akú výhodu vďaka polohe nad riekou *Váh* predstavovali jeho hradby. Tie počas nebezpečenstiev poslúžili ako útočisko pre obyčajných ľudí a ako pevnosť pre vojsko počas *českých* vojen, ktoré naši králi či už podnecovali, alebo odvracali.

§. II.

Bol vlastníctvom kráľov. Po smrti *Matúša Trenčianskeho* patrilo najprv KAROLOVI, potom LUDOVÍTOVI a napokon ŽIGMUNDOVI.

Žigmund ho daroval Stiborovi. Práve ŽIGMUND hrad aj s panstvom, ktoré k nemu patrilo, buď dal do zálohu, alebo zadarmo prepustil do držby STIBOROVI, ľudovo zvanému *Csibor Vajda, sedmohradskému vojvodovi a pánovi Váhu* (tak sa tituloval v listinách). Potom ako dostal hrad, nakoľko sa veľmi usilovne pustil do prestavieb, zakrátko urobil *Beckov* väčším a mocnejším. Keďže však na svojom panstve nemal dostatok ľudí na dokončenie hradu, nahnal ich tam neraz s násilím.

Stiborova tvrdosť voči sedliakom pri zväčšovaní hradu. Vraj bol taký bezcitný, že sedliakov, ktorých prinútil k robotám so záprahom volov, neprepustil, prv ako sami neodpadli od ťažkej práce a záprahy neskapali. Takýmto prístupom spôsobil, že v krátkom čase vyrástli hradby aj paláce hradu, ale za jeho krutovládu súčasne rástla aj túžba po pomste, ktorá v ľuďoch dozrievala zvyčajným spôsobom. *Stibor* bol vo svojej podstate tvrdý človek a vyslovene nachystaný jedine na to, aby pokoril ľud, ktorému široko ďaleko vládol. Krutosť znásoboval násilím, a tak ešte prilieval olej do ohňa. Preto sedliaci a tí, ktorých zasiahla krutosť tohto človeka, preklínali a zlorečili tomuto tyranovi, kým na zákrok bohyně Nemesis¹ ho nezvyčajným spôsobom nedostihla smrť.

Smutný koniec Stibora a jeho manželky. *Stibor* raz podľa svojho zvyku, nepoznajúc žiadnu mieru, prinášal obeť *Bakchovi*.² Nešťastník jeden, aby pohodlne mohol vyspať opitosť, prikázal rozložiť posteľ pri studni, na zatienevom a chladnom mieste. Tam si aj ľahol. Keď polomŕtvy od vína a únavy bez stráží chrápal, nevediac o sebe, do otvorených úst mu vklzol had, ktorý sa cez ústnu dutinu dostal až do mozgu, usmrtil opilca a vyhryzenými otvormi znetvoril tvár, pričom sťa cez okno vystrkoval hlavu raz z jedného, raz druhého oka. Sluhovia zhrození takou náhlou a ohavnou smrťou pána presmutnú správu bez meškania oznámili manželke, ktorá len čo k nemu pribehla, z nečakaného pohľadu na manžela sa prestala ovládať a ako zmyslov zbavená uchopila nôž, ktorý mala u seba, a zabodla si ho do hrude. A tak aj ona, zrútiac sa vedľa svojho manžela, náhle vypustila nešťastnú dušu. Toto sa dodnes rozpráva v príbehoch ľudu a ja verím tomu, že si to vymysleli, aby odstrašili podobných *Stiborovi*, ktorí si svoj majetok chcú bezbožne rozmnožiť, hoci za cenu potu iných

a za použitia násilia. Na potvrdenie dôveryhodnosti dodávajú k tomuto smutnému rozprávaniu dôkaz v podobe dvoch kanónov. Na jednom z nich bola kovolejárskym umením vytvorená manželova podobizeň s nakresleným hadom, na druhom zas obraz manželky ozbrojenej nožom, ako si zasadzuje úder do hrude. Keď *Rákoci* rozpútal nedávne nepokoje, tieto kanóny boli odvezené do *Trenčína*.

§. III.

Neisté osudy hradu po Stiborovej smrti. Je ťažké povedať a ani to asi mnoho čitateľov nezaujíma, či sa po Stiborovej smrti^{a)} prihodilo hradu niečo šťastlivého alebo nepriaznivého a v koho moci bol. V to však verím bez najmenej pochybnosti, že zažíval tie isté osudy, aké počas *českých* vojen znepokojovali celý tento *považský* kraj.

Zo zákonov vlasti sa dá dozvedieť, čo spôsobilo zničenie hradu. Ľudia hovoria, že najväčší vplyv na zničenie hradu malo to, že panstvo bolo rozdelené medzi viacerých pánov, preto povinnosti o jeho opravovanie a udržiavanie strechy, ktorá sa týkala každého podľa jeho podielu, sa boli ochotní venovať buď iba málokto, alebo vôbec nikto z nich. Toto bolo spoločným nešťastím hradov v *Uhorsku*, ak sa do ich vlastníctva dostal väčší počet pánov. Aby sa tomu uhorské stavy vyhli, na snemoch vydali viacero zákonov. Prvý z nich bol ten, ktorý bol v roku 1563 vydaný dvadsiatym dekrétom FERDINANDA I. Panovník neváhal vydať toto nariadenie, aby pripomenul povinnosti tým, ktorých sa týka výčitka tohto zákona. Je to tam vyjadrené takto:^{b)} *Ustanovuje sa tiež, aby na ktoromkoľvek pohraničnom hrade, kde sú dvaja, traja alebo aj viacerí bratia a nikto z nich za svoju časť nechce pomáhať pri jeho udržiavaní, hlavný uhorský kapitán takýchto zdráhajúcich sa bratov k pomoci dôrazne prinútil. Hlavný uhorský kapitán vedno so županom stolice po preskúmaní a overení príjmov hradu nech stanoví medzi týmito bratmi*

a) Chcel by som, aby sa našiel nejaký vzdelanec, ktorý by dôveryhodne osvetlil pôvod STIBOROVEJ moci a majetku v *Uhorsku* aj v *Sedmohradsku* a či ich zväčšil do ohromnej veľkosti krutou alebo dobrotivou správou. Ľud totiž v povestiach, ktoré šíri, tvrdí, že bol *tyranom*. Naopak listiny, ktoré vydal, dokazujú, že bol dostatočne dobrotivý, aby sme pomlčali o kostoloch, kláštoroch a o *chudobincoch* a *špitáloch*, ktoré všade obdaroval. Pokým sa tak stane, ak to niekedy vôbec bude, pozri RÉVAY, Peter: *De monarchia et sacra corona regni hungariae centuriae septem*, V. centuria, frankfurtské vydanie, s. 29 a nasl. a tiež lipské vydanie *Scriptores rerum Hungaricarum veteres*, druhý diel, s. 653 a nasl.

b) V zákonomnom článku č. XIX.

ako aj kýmkoľvek ďalším, kto sa podieľa na spoločnom vlastníctve hradu, pomer, koľko každý za svoju časť musí zo svojich príjmov vynaložiť na udržiavanie daného hradu. Ak by jeden alebo druhý nechcel pomáhať podľa stanoveného pomeru, ostatní by mali právomoc majetkovú časť toho, kto nechce pomáhať, obsadiť a vynaložiť ju na udržiavanie hradu. Kiež by sa bol lepšie poslúchal tento zákon prijatý veľmi správnym rozhodnutím!

Už by menej zrucánin strašilo v *Uhorsku*. Ja sa totiž tak domnievam, že aj keď mnohé, veľmi dobre opevnené hrady odvrátili búrky vojen, predsa je dosť takých, ktoré zahubila nedbanlivosť majiteľov. Napokon, aby úplne nevymizla autorita spomínaného nariadenia, stavy sa na sneme, ktorý v *Bratislave* v roku 1622 poctil svojou účasťou FERDINAND II., zhodli, že ho treba zopakovať^{c)} a napokon aj tretíkrát v roku 1625,^{d)} keď sa platnosť zákona rozšírila aj na tie hrady, ktoré nie sú pohraničné. Hovorila tam: *K článku 72 z roku 1622 o pohraničných hradoch vlastnených viacerými bratmi, ako aj dedičkami a kýmkoľvek iným sa dodáva, že tento sa týka aj ostatných hradov, ktoré sa nachádzajú v bezpečnejších častiach kráľovstva, a to tak, že o obnovu hradu sa po predchádzajúcom zistení musí postarať podžupan z majetkov a príjmov majiteľa, ktorý sa o obnovu svojej majetkovej účasti stará príliš nedbanlivo.* Takto predvídavo vtedy konali naše stavy. Zaiste, niet inej možnosti, ako sa domnievať, že právomoc tohto zákona už neplatila pre obnovu *Beckova*.

Množstvo vlastníkov Beckova. Kvôli množstvu vlastníkov a ich rôznym záujmom sa táto starobylá a mocná pevnosť začala rozpadáť nedávno, pred našou dobou. Medzi vlastníkmi, o ktorých sme sa dozvedeli, sú *Esterházyovci, Erdődyovci, Révayovci, Suňogovci, Pongrácovci, Juštovci* a ďalší. Rôzne sú medzi nimi podelené ako časti hradu, tak aj panstva, ktoré by mohlo byť bohaté, keby patrilo jedinému pánovi. Do beckovského panstva teda okrem rovnomenného mestečka patrí 13 dedín: *Krivosúd, Kalnica, Vieska, Kočovce, Nová Ves, Lieskové, Bošáca, Dolné Srnie, Mnešice, Haluzice, Štortok, Ivanovce* a *Melčice*.

II. Mestečko BECKOV

Sú počiatky mestečka a hradu rovnaké? Ak to treba posudzovať podľa rovnomenného pomenovania, potom zaiste počiatky mestečka aj

^{c)} V zákonnom článku č. LXXII.

^{d)} V zákonnom článku č. LIX.

hradu by mali byť podobné. Avšak počiatky sú zahalené rúškom zabudnutia aj pre tých, ktorí z neho najviac odhalili, keď sa im svojho času, po objavení listín, podarilo tieto svojho druhu tajomstvá dávnych čias vyniesť na svetlo sveta. Mestečko však leží pod hradom, na brehu *Váhu*, na rovinnom mieste, ktoré je prajné svojou úrodnosťou.

Obohnali ho hradbami. Je obohnané hradbami, ktoré vybudovali buď prví zakladatelia, alebo ďalší vlastníci, ktorí ich nahradili. To sa samozrejme dá ľahko predpokladať, pretože sa zriedkavo stáva, že hneď na začiatku sa aj dokončia všetky stavby, ktoré sa začnú. Nejaké takéto hradby však veruže zachránili *Beckovčanov*, keď sa na konci šestnásteho storočia sem dostali *Turci* za onoho krvavého vpádu,³ počas ktorého odvliekli trinásťtisíc ľudí do zajatia a približne rovnako veľa usmrtili ohňom a mečom, ako to jasne zaznamenal vo svojom spise historik ISTVÁNFY:^{e)} *Odtiaľto (pred tým hovoril o zničení piešťanských kúpeľov) postupovali popri Váhu až po brány mestečka Beckov. Rozbesnení krvou a vraždením vypálili dedinu Borovce, potom ako odvliekli urodzené ženy, manželky a dcéry Jána Balogha a Pavla Vizkeletyho. Teda besnenie tohto mimoriadne divého nepriateľa sa dostalo až po brány, ale nie dovnútra mesta. Sotva by to takto dopadlo, keby tento ohromný valiaci sa dav nepriateľov nezastavili hradby.*

Vzhľad budov a majtelia mestečka. Do mestečka sa vstupuje dvoma bránami. Vo vnútri sú postavené domy, ktoré sú veľmi pohodlné. Na poprednom mieste medzi nimi sú tie, ktoré obývajú *Eszterházyovci, Révayovci, Lapšínski, Blaškovičovci, Sádeckí, Váradyovci, Raimannovci* a ďalší.

Kláštor rehole SV. FRANTIŠKA, ktorý sa nachádza v mestečku, dal podľa nápisu postaviť: JAKUB HAŠKO, SEDEMDESIATROČNÝ PREPOŠT PREPOZITÚRY PANNY MÁRIE BOHORODIČKY V NOVOM MESTE NAD VÁHOM, V ROKU 1691 NA ČEŠÍ SV. JOZEFA BOŽIEHO PESTÚNA. Takisto za hradbami je kostol zasvätený SV. ŠTEFANOVI, kráľovi Uhorska.

Charakter pôdy. Pôda patriaca mestečku je aj dostatočne rozsiahla, aj dobrá na pestovanie obilia. Urodí teda bohato každý druh obilia a v prípade priaznivého roku aj s bohatým ziskom. Obyvatelia mestečka pestujú aj vinič, ale pri charaktere pôdy či podnebia, ktoré nie je priaznivé pre vinohradnícke práce, s menšou úrodou plodov. Väčšiu chválu si za-

e) ISTVÁNFY, Mikuláš: *Historiarum de rebus Ungaricis libri*, s. 745, 1.

slúžia ovocné sady vysadené každým druhom ovocných stromov. Prospechu mešťanov napomáhajú aj hojné možnosti ťažby dreva a pastvísk. Takýto charakter pôdy spôsobuje, že väčšina mešťanov sa ochotne a úspešne venuje obrábaniu pôdy, iba málokto sa zaoberajú remeslami, a aj tí popritom roľníci. Nad mestečkom sa pri *Váhu* dvíha vrch zvaný *Červená Hora*, resp. *Červený Les*. Po úbočiach je zarastený stromami, kým naproti tomu je vrchol lysý a uvidel by si ho obrobený pre obilné polia.

VYSVETLIVKY

¹ Grécka bohyňa spravodlivej odplaty.

² Bakchus, známy tiež ako starogrécky Dionýsos bol bohom vína a nespútanej zábavy. „Prinášať obeť Bakchovi“ teda znamenalo piť až do nemoty.

³ Išlo o už zmienený turecký vpád v roku 1599.

Summary

Beckov in the *Notitia* of Matthias Bel

The encyclopaedist and polyhistor Matej Bel elaborated in his work *Notitia* an interesting topographic, ethnographic and historical insight into contemporary life of significant settlements of Hungary in the early 18th century. Such is the case with the castle and the town Beckov processed in the volume describing Trencin County, which issue by press, however, the author did not live a life. The text of *Notitia* of Trencin County appeared in the original (Latin) version only in 2011. Beckov is in them, despite its importance, processed very shortly. This is due to the lack of material about Beckov, which had Matej Bel available. The conclusion follows from it, that M. Bel never visited Beckov. Therefore he gives attention to secondary informations, like was the legend about the origin Beckov's castle, which, no one knows why, wrongly associated with Matthias Corvinus. Extensively he expands on the most famous nobleman of Beckov's castle, who was *Stibor from Stiborice*. famous nobleman of Beckov's castle, who was *Stibor from Stiborice*. He considers *Stibor's* relation to the villeins on the base of the folk tradition, which compares with the sources. On example of the rapid destruction of neglected Beckov's castle he criticizes carving up of properties by the inheritance laws, as a result of which is failure of properties (castles). In part of description of the town, he pays attention to its localization nearby the river *Váh*, major buildings, and in particular the way of life of its inhabitants, who are occupied mainly with agriculture. The full translation of Bel's description of Beckov (castle and town) to Slovak we publish in annex of studies.